

ODDIY ZIRK - BERBERIS VULGARIS L.

*Samarqand Davlat tibbiyot universiteti,
Farmatsiya fakulteti. Farmakognoziya va Farmatsevtik texnologiya kafedrası.
Kafedra mudiri (Phd) **Kodirov Nizomiddin Daminovich**
Assistant **Xasanova Gulbahor Raxmatullayevna**
SamDTU, Farmatsiya fakulteti
403-guruh talabasi
Abdumurodov Muxammadxon Sherali o'g'li*

Annatsiya. Tabiiy dorilar orasida **oddiy zirk-** Berberis vulgaris shifobaxshligi, ta'mi va ozuqaviy fazilatlar bilan etakchi o'rinlardan birini egallaydi. Tayyorlanish, foydalanish qulayligi va biron bir nomaqbul ta'sirning yo'qligi odamlarga dorivor xususiyatlarni kundalik hayotida keng qo'llash va ularni uy dorixonasiga kiritish imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar:ildiz, barg, vitamin, alkaloid, berberin, tarkib, eczema.

Аннотация. Среди природных лекарственных средств Барбарис обыкновенный по своим целебным, вкусовым и питательным качествам занимают одно из ведущих мест. Доступность, простота приготовления, удобство использования, отсутствие особых нежелательных эффектов дают людям возможность широко использовать лечебные свойства в своей повседневной жизни и включать их в домашнюю аптеку.

Ключевая слова: корень, лист, витамин, алкалоид, берберин, состав, экзема.

Annotation. Among natural medicines, Berberis vulgaris occupies one of the leading places for its healing, taste and nutritional qualities. Availability, ease of preparation, ease of use, and the absence of any particular undesirable effects give people the opportunity to widely use medicinal properties in their daily lives and include them in their home pharmacy.

Keywords: root, leaf, vitamin, alkaloid, berberine, composition, eczema.

Zirkdoshlar (Berberidaceae) oilasiga mansub 2-3 m baland bo'lyli buta. Bu jinsga 497 tur kiradi. SNGda 19, Tojikistonda esa 6 turdagi zirk uchraydi. Roossiyaning amaliy tibbiyotida oddiy zirk va Amur- Berberis amurensis Maxim turi ishlatiladi.

Oddiy zirk-balandligi 2-3 m bo'lgan, ingichka tarvaqaylab ketgan tikanli novdalari bo'lgan buta. Barglari 3-6 sm uzunlikda, keng teskari tuxumsimon, ellipssimon. Gullar mayda, och sariq rangga ega bo'lib, zich osilgan qoltiqda to'planadi. May oyining oxirida iyun oyida gullaydi. Meva uzunligi 9-10 mm

bo'lgan suvli, uzun, qonga o'hshash qizil, achchiq-sho'r ta'mli. urug'lari qorong'i jigarrang, tuxum shaklida, mayda mayda, uzunligi 56 mm. Oddiy zirk, SNG, Ukraina, Belorusiya, Boltiqbo'yi davlatlari, Kavkaz va boshqa tumanlarning ko'plab mintaqalarida keng tarqalgan. Uning katta hududlari Kavkaz va Qrimda joylashgan. Leningrad va boshqa ba'zi shaharlarda manzarali o'simlik sifatida keng tarqalgan.

Kimyoviy tarkibi. Zirk ildizi qobig'idagi alkaloidlarning miqdori 1,6–2,9 %, novdalar qobig'ida 0,35–0,5, barglarda 0,26 % tashkil qiladi. Zirk tarkibiga qo'yidagi alkaloidlar: berberin, oksiakantin, palmitin, kolumbamin kabi moddalar aniqlangan. Berberin alkaloidi sof holda olinadi. U sariq rangdagi kristalli kukun bo'lib, suvda yaxshi erimaydi. Zirkning qobig'i va ildizlarining sariq rangli ularda berberin mavjudligi bilan bog'liq. Berberinning 80 dan ortiq hosilalari olingan. Zaytun barglarida C vitamini 200mg, organik kislotalar 5,6–61,6 mg %, taninlar 5,4% mavjud. Meva pishishi davrida E vitamini va efir moyi barglarda paydo bo'ladi. Zirk gullari tarkibida C vitamini 92,74 mg%, organik kislotalar 8,1%, taninlar 10,7% mavjud.

Zirk mevalaridagi ozuqa moddalarining tarkibi%: shakar 4–8, 9%, flavonollar kversetin 0,2–0,6, xlorogen kislotalar 0,7–1,5, triterpen kislotalari (ursol kislotalariga qayta hisoblab chiqilgan) 0,63–1,5, antosiyaninlar va leykoantosiyandinlar yig'indisi 0,68–4,7, organik kislotalar 5,0–6,2, katexinlar 0,21–0,45. Vitaminlar mg %: karotenoidlar 1,17–3,08, askorbin kislotasi 11,6–53mg.

Xo'jalikdagi ahamiyati. Zirk mevalari oziq-ovqat va qandolat sanoatida keng qo'llaniladi. Ulardan kompotlar, jele tayyorlanadi. Odatda O'rta Osiyo mamlakatlarida zirk mevalari to'liq pishganidan keyin yig'ib olinadi, soyada quritiladi va palov va boshqa bir qator go'shtli mahsulotlarni tayyorlashda keng qo'llaniladi. Nordon ta'mli rezavorlar ishtahani oshiradi va yog'li ovqatlarning tez hazm bo'lishiga yordam beradi. O'zbekistonda erta bahorda nordon ta'mga ega bo'lgan yosh zirk barglari boshqa yangi ko'katlar bilan qo'shib vitaminlar sifatidatannavul qilinadi. Ishlatishdan oldin barglar sovuq suv bilan yaxshilab yuviladi, ta'mga qarab tuzlanadi va salat shaklida iste'mol qilinadi, ba'zida ulardan manti, chuchvara kabi taomlar tayyorlanadi.

Xalq tabobatida jigar kasalliklari (o'tkir va surunkali gepatit), o't yo'llari (surunkali xoletsistit), gastrit, yarali kolit, isitma, sil, revmatizm va og'riqlar, shuningdek kamqonlikni davolashda ildiz va novdalarning qobig'i, barglari, gullari va pishgan zirk mevalari ishlatiladi. Yiringli yaralar, kuyishlar, yallig'lanish, ekzema, stomatit, ko'zning yallig'lanish kasalliklari va boshqa bir qator patologiyalarni davolashda qo'llaniladi.

Zirk barglari yangi va quritilgan holda choy damlamasi sifatida ishlatiladi. Rezavorlardan 200 ml suvga 2 osh qoshiq miqdorida aralashtirib, 20–30 daqiqa qaynatiladi va surunkali xoletsistitni davolashda ovqatdan oldin kuniga 2–3 marta 50 ml dan iste'mol qilinadi. Shoxlaridan, ildizlaridan yoki po'stlog'idan tayyorlangan damlama suyak sinishi, chiqishi, pay cho'zilishida, yaralar, kuyishlarni davolash

uchun keng qo'llaniladi. Shu maqsadda bemorlarga sutda tayyorlangan bulon buyuriladi. Ba'zi hollarda, zirkning tayyor damlamasi sut bilan 1:1 nisbatda aralashtirilib, kuniga 3 marta 2-3 osh qoshiqdan ichiladi.

Zirk qiyomi (zirkning quruq ekstrakti) xalq orasida juda keng tarqalgan. U quyidagicha tayyorlanadi: bahorda yoki kuzda zirkning qobig'i yoki yosh novdalari yig'iladi, maydalanadi va katta qozonga yoki sirlangan idishga joylashtiriladi. Xom ashyo to'liq qoplanguncha suvsolinadi va 40-50 daqiqa davomida qaynatiladi. Shundan so'ng, qaynatmani tindirib yana qozonga quyiladi va quyuyq yoki quruq massa olinmaguncha past olovda qaynatiladi. Shu tarzda olingan zirkning quyuyq yoki quruq ekstrakti no'xat yoki bug'doy doniday o'lchamda juvalab kuniga 2-3 marta sinishlar, bo'g'im va mushak og'rig'ini davolash uchun iste'mol qilinadi. Zirkning quruq ekstrakti eng keng tarqalgan turi hisoblanadi.

Qadimgi tibbiyotda zirk yallig'lanishga qarshi, yarani davolash, o't haydovchi, va antidote(zaxarlanishga qarshi) sifatida keng qo'llanilgan. Abu Mansur (X asr) ta'riflariga ko'ra, zirkning tabiati sovuq va quruqdir. Jigar kasalliklari, oshqozonning isishi (o'tkir gastrit), ichak shilliq qavatining yallig'lanishi va qon kasalliklari uchun ildiz po'stlog'idan damlamani va barglar, rezavorlardan sharbat holda iste'mol qilish tavsiya etiladi. Bu jigar va oshqozon qavatlarini mustahkamlaydi, chanqoqni qondiradi. Zirkning damlamasi moddaning o'zi (xom ashyo) va uning sharbatidan kuchliroq ta'sir qiladi. Zirk jigar va oshqozonni mustahkamlaydi, chanqovni yaxshi qondiradi, ichak yarasi va tananing pastki qismidan qon ketishiga yordam beradi. Issiq holda o'smalarga mahalliy yallig'lanish jarayoniga yordam beradi. Abu Rayxon Beruniyning so'zlariga ko'ra, zirk po'stlog'ining issiqqaynatmasi podagra bilan og'rikan bemorlarga yordam beradi va uning og'rig'ini qoldiradi. Muhammad Husayn Sheraziyning fikricha, zirk mevalari chanqoqni qoldiradi, jigar, yurak, issiq oshqozonni mustahkamlaydi, qabziyat uchun foydali va antidot xususiyatlariga ega. Zirk doljin, asal va boshqa mahsulotlar bilan birgalikda, jigarda tiqilib qolishni ochadi, jigar zaifligi va surunkali isitma tufayli kelib chiqqan diareyani davolaydi

Zirk, shuvoq damlamasi bilan birga, hazm qilish faoliyatini oshirish uchun, **za'faron** bilan – jigar qattiqlashganda va siydik haydovchi sifatida ishlatiladi. Sovuq va nam tabiatga ega bo'lgan insohlarga, ich qotishi, ortiqcha gazdan aziyat chekadigan odamlar uchun zararli. Zirkning zarari chinnigullar bilan yuqtish mumkin. Dori sifatida rezavorlar, sharbat va siqib olingan zaytun mag'si tavsiya qilinadi. Sharbatidan 20 misqol (86-96,4 g), urug'siz magzi– 15 misqolgacha (64,5–72,3 g gacha) belgilanadi. Yangi va quritilgan mevalardan sharbat tayyorlashni tavsiya qiladi. Sovuq qaynatilgan suvda 10-12 soat davomida ichiga solib, so'ngra artib, sharbatini siqib olamiz. Tayyor sharbatga ta'mga qarab shakar yoki navot qo'shiladi.

Tibet va mo'g'ul tibbiyotida Sibir zirkinging po'stlog'i va mevalari bo'g'imlardagi og'riqlar uchun, ich ketishida va qon to'xtatuvchi vositalar sifatida ishlatilgan. Suv damlamasi turli xil yaralarni va koz kon'yunktivitlarini davolash uchun buyuriladi

Zamonaviy tibbiyotda Amur va oddiy zirk barglarining damlamasi(1: 10) o't haydovchi va yallig'lanishga qarshi vosita sifatida ovqatdan oldin kuniga 3-4 marta bir osh qoshiqdan ichiladi. Shu maqsadda zirkning spirtli nastoykasi ham ishlatiladi va kuniga 3-4 marta 20-30 tomchidan iste'mol qilinadi. Zirkning terapevtik ta'siri 0,005 mg dozada berberin alkaloidining mavjudligi bilan bog'liq bo'lib, u surunkali gepatit, gepatoxoletsistit, xoletsistit, jigar tosh kasalliklarini davolash uchun ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raxmatullayevna, X. G., Azizjon o'gli, S. B., & Abdumajidovna, X. M. (2024). SHAKARNI KAMAYTIRADIGAN O'SIMLIK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 36-45.
2. Rakhmatullaevna, K. G. (2024). Herbal Sugar-Lowering Plant. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 2(3), 1-7.
3. Raxmatullayevna, X. G., & Zafarovich, B. B. (2024). OG'IZDAN BADBO'Y HID KELISHI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 46-55.
4. Хасанова, Г. Р., & Соатова, М. З. (2024). ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА АЛЫЧА (PRUNUS CERASIFERA EHRH). *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 28-35.
5. USMONOVA, M., ERNAZAROVA, M., QO'YLIYEVA, M. U., & XASANOVA, G. DORIXONA FAOLIYATINI TASHKIL ETISH, DORILAR SAQLASH CHORA TADBIRLARI.
6. Xasanova, G. R. (2023). MINERAL MODDALARNING INSON HAYOTIDAGI AXAMIYATI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 102-108.
7. Xasanova, G. R., Abluraxmonova, D., & Eshmuxammatova, D. (2023). BUYRAKLAR TO'GRISIDA FIKRLASHAMIZ. *Journal of new century innovations*, 25(1), 38-46.
8. Raxmatullayevna, X. G. (2023). DORIVOR O'SIMLIKLARDAN AJRATIB OLINGAN ODDIY EKSTRAKTLARNING SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI HAQIDA. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 44-48.
9. Xasanova, G. R., & Salohiddin o'gli, M. M. (2023). SHIFOBAXSH CHOY HISLATLARI. *Journal of new century innovations*, 25(1), 47-53.
10. Karomatov, N. T. (2023). DAFNA BARGI EFIR MOYI (LAVR-LAURUS). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(2), 126-129.

11. Хасанова, Г. Р. (2023). ШИФОБАХШ АНОР-PUNICA GRANATUM L. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 15(5), 33-36.
12. Hasanova, G. R., & Ernazarova, M. E. (2022). SHIFOBASH QOQI O'TINING FOYDALI JIHATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 989-991.
13. Yakubova, S. R., & Hasanova, G. R. (2022). KAMQONLIK HAQIDA TUSHUNCHA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 897-900.
14. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 333-336.
15. Махмудова, А. Ш. К., Гайбуллаева, К. Ф. У., & Хасанова, Г. Р. (2022). СОҒЛОМ ОБҚАТЛАНИШ ТАРЗИ. *Ta'lim fidoyilari*, 24(17), 571-575.
16. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (phascolus) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.
17. Hasanova, G. R., Ernazarova, M. E., & SHIFOBASH, Q. O. (2022). № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shifobash-qoqiotining-foydali-jihatleri>, 3.
18. Imomova, Yu. A., & Usmonova, M. B. (2022). RODIOLY ROZOVAYa DLYA POVYSHENIYA RABOTOSPOSOBNOSTI ORGANIZMA. *Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar*, 2 (Maxsus nashr 4-2), 901-904.
- 19.2. Mirzoyeva, FA, Imomova, YA, & Melikulov, OJ (2022). Dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari.
- 20.3. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
- 21.4. -Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
- 22.5. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
- 23.7. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тугувчи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.

- 24.8.- Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Dori vositasiga shakl berish va dori vositadagi ta'sir etuvchi moddalarning ajralib chiqishi haqida tushuncha. *Science and Education*, 3(11), 126-134.
- 25.9.- Имамова, Ю. А. (2023). НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ НОЧНОЕ МОЧЕЙСПУСКАНИЕ (ЛЕЧЕНИЕ ТРАВМАМИ). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 26-29.
- 26.10.- Imamova, Y. A., & Olimjonov, Q. O. (2023). BRONXIAL ASTMA. *Journal of new century innovations*, 25(1), 54-56.
- 27.11. Imamova, Y. A. (2023). BOLALARNI DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN DAVOLASH. *Journal of new century innovations*, 26(4), 98-101.
- 28.12.- Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodiolyrozovaya-dlya-povysheniya-rabotosposobnosti-organizma>.
- 29.13. Imamova, Y. A. (2023). MIYAGA QON QUYILISHI SABABI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(6), 17-24.
- 30.15. Imamova, Y. A. (2023). Brain Hemorrhage Causes, Symptoms and Treatment Methods. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(8), 150-153.
- 31.16. Imamova, YA, Hamidov, SF, & Shukurullayeva, VS (2023). KAPSULALARNING SAMARADORLIGI. *Tsentrarnoaziatkiy jurnal obrazovaniya i innovatsiy*, 2 (9 2-qism), 98-103.
- 32.17. Meliqulov, O. J., & Imamova, Y. A. (2022). DORI MODDALAR TARKIBIDAGI UMUMIY YOT ARALASHAMALARNI ANIQLASH. *Ta'lim fidoyilari*, 22(7), 256-259.
- 33.Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА–ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.
- 34.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 35.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 36.Olimov, S. M., & Вахромова, В. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.

37. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). KAMQONLIK SABABLARI VA UNI TABIIY YO'L BILAN DAVOLASH CHORALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 160-165.
38. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 15(1), 169-172.
39. Shernazarovna, E. M., Zokirovna, B. B., & Shuxrat o'g'li, D. B. (2023). RAYHON O'SIMLIGIGA UMUMIY TAVSIF. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 166-168.
40. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). QANDLI DIABET KASALLIGI VA UNING ASORATLARI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 116-121.
41. Bakhromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). THE LIFE OF ABU ALI IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO THE FIELD OF PHARMACY. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 39-42.
42. Бахрамова, Б., & Муминбоев, Д. (2023, September). ОТНОШЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И ОТНОШЕНИЕ ПРИРОДЫ К ЧЕЛОВЕКУ. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 9, pp. 9-13).
43. Вахрамова, В., & Mo'minboyev, D. (2023). SHIFOBAXSH ZANJABILNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9), 86-89.
44. Вахрамова, В., Xolbo'tayeva, K., & Mo'minboyev, D. (2023). BIOLOGIK FAOL MODDALARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. *Инновационные исследования в науке*, 2(9), 5-8.
45. Zokirovna, B. B., & Khusan, K. (2023). VALERIAN ROOT IN THE TREATMENT OF SLEEP PROBLEMS AND RELATED DISORDERS-A SYSTEMATIC REVIEW AND METAANALYSIS. *Journal of Modern Educational Achievements*, 10(1), 21-27.
46. ZOKIROVNA, B. B., RAHMANOVNA, A. Y., & OGLU, M. D. J. (2024). DRUG ALLERGIC REACTIONS: CURRENT VIEWS. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 56-70.
47. ZOKIROVNA, B. B., OGLU, K. K. U., OGLU, M. D. J., & OGLU, D. B. S. (2024). PHARMACOEPIDEMOLOGY AND BIOINFORMATICS: EVOLUTION AND INTEGRATION OF ANALYTICAL WAYS ON PRECISION THERAPEUTICS ON CARDIOVASCULAR RISK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 78-90.
48. Zokirovna, B. B. (2024). PROSTATIT KASSALIGI VA PROSTATATA BEZI EKSTRAKTIDAN DORI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 71-77.